

Interactie-vaardigheden

‘Hoi Melvin, ga je je jas even ophangen? Niet op de grond gooien hoor! Hai Mandy, wat fijn dat je er weer bent. Ik zag je gisteren niet op de buitenschoolse opvang. Was je ziek?’ ‘Nee, mijn opa is dood en we gingen gisteren naar de begrafenis.’ ‘O Mandy, wat naar, ik kom zo even met je praten hoor, als alle kinderen binnen zijn.’ Mandy loopt naar de kapstok en gaat met de andere meisjes zitten kletsen. Ze lijkt niet erg onder de indruk. Maar pedagogisch medewerker Rachid weet dat Mandy vaak bij haar opa ging logeren. Dus gaat hij na het sap drinken naast Mandy zitten. ‘Was je bij de begrafenis Mandy? Hoe vond je dat?’ Mandy is blij dat ze erover kan vertellen. En tijdens het praten over de begrafenis komen opeens de tranen. De pedagogisch medewerker slaat een arm om haar heen. ‘Huil maar hoor, lieverd.’

Pedagogisch medewerkers krijgen veel informatie tegelijk bij de begroeting van de kinderen. Vaak kunnen ze op zo'n druk moment niet meteen reageren. Maar ze onthouden het en komen er later op terug. Want kinderen moeten hun belevenissen kunnen vertellen op de buitenschoolse opvang: de droevige en de leuke dingen. De meeste kinderen praten graag met volwassenen. Ze willen vertellen wat ze beleefd hebben, ze willen laten zien wat ze gedaan hebben, ze willen de mening van volwassenen horen en ze willen uitleg krijgen over allerlei onderwerpen die ze niet begrijpen. Pedagogisch medewerkers praten ook graag met de kinderen. Communicatie is de basis van hun werk. De communicatie vindt plaats op zes belangrijke interactievaardigheden.

Met deze zes interactievaardigheden bestrijkt de pedagogisch medewerker alles wat een kind nodig heeft: de zorg voor veiligheid en welbevinden, autonomie en participatie, spelen, leren en sociale relaties. Zie deel 1 'Pedagogische kennis'. Deze zes interactievaardigheden komen in de rest van dit hoofdstuk aan de orde.

KENNIS

Zes interactievaardigheden in de opvoeder-kindrelatie:

- › emotionele ondersteuning bieden;
- › autonomie respecteren;
- › leiding geven en structuur bieden;
- › informatie en uitleg geven;
- › interacties in de groep begeleiden;
- › ontwikkeling stimuleren.

Bron: De NCKO-Kwaliteitsmonitor (2010).

Algemene communicatievaardigheden

Die interactievaardigheden vergen ook concrete communicatievaardigheden:

- › luisteren naar kinderen;
- › praten met kinderen;
- › positief gedrag bevorderen;
- › grenzen stellen;
- › conflicten begeleiden.

Deze communicatievaardigheden komen in dit hoofdstuk ook aan de orde. Bij sommige kinderen loopt de communicatie bijna vanzelf. Luisteren, praten en grenzen stellen is dan niet moeilijk. Bij andere kinderen moet een pedagogisch medewerker alle zeilen bijzetten voor een prettige communicatie; bij kinderen die impulsief en snel afgeleid zijn, of juist heel teruggetrokken en gesloten; we noemen ze vaak kinderen met 'knap lastig gedrag' (Hoex & Kunsteler 2008). Aan het einde van dit hoofdstuk is hier apart aandacht voor.

Emotionele ondersteuning bieden

Kinderen komen vol emoties de buitenschoolse opvang binnen. Ze zijn net de hele dag op school geweest en hebben er veel beleefd: de een heeft ruzie gehad, de ander was de held van de klas omdat hij met gymnastiek heel snel in het touw kon klimmen. De een heeft zin om bij de buitenschoolse opvang te spelen, de ander wil liever naar huis. Elk kind in de groep heeft zijn eigen gevoelens.

Als twintig kinderen tegelijk uit school binnenkomen, is het niet gemakkelijk om van elk kind te zien hoe het met hem gaat. Pedagogisch medewerkers ontwikkelen

daarom een scherp oog voor de signalen van de kinderen in hun groep. Ze merken het op als een kind verdrietig of boos kijkt of erg stil is. Ze reageren door het kind even op schoot te nemen, een aai over de bol te geven of naast hem te gaan zitten en te vragen wat er aan de hand is. Ze zien het ook als een kind vrolijk is en zeggen zoiets als: 'Wat kijk je blij vandaag, is er iets leuks gebeurd?' Hun communicatie is erop gericht om de kinderen regelmatig te laten merken dat ze hen zien en hun gevoelens opmerken.

Ieder kind is voor hen een unieke persoon. De pedagogisch medewerker speelt in op het karakter en de stemming van het kind. Met een rustig kind gaan ze anders om dan met een uitgelaten kind. Met de een gaan ze in een boekje kijken en met de ander maken ze grapjes. Hun gedrag past bij de leeftijd van het kind. Een jong kind nemen ze op schoot. Een jongen of meisje van 10 jaar vindt dat misschien ongemakkelijk. Ze luisteren aandachtig als de kinderen iets tegen hen zeggen en laten merken dat ze hen begrepen hebben. Ze zijn geïnteresseerd in wat zij beleven en doen. Ze laten ook in hun gezichtsuitdrukking en hun gedrag zien dat ze het leuk vinden om met de kinderen om te gaan.

Mandy (9 jaar) vertelt over de begrafenis van haar opa. 'We kregen broodjes en mama ging huilen en papa ook.' 'Je zag papa en mama huilen.' 'Ja, maar ze hielden gelukkig op toen we de broodjes kregen.' 'Was je blij dat ze niet meer huilden?' 'Ja, en toen gingen we in een zwarte auto.' De pedagogisch medewerker vult de gevoelens van Mandy niet in. Hij zegt niet: 'O, wat zul jij nu verdrietig zijn!' Dat getuigt van respect voor het kind. Bij het benoemen van gevoelens blijft hij dicht bij de gevoelens die het kind laat zien. De pedagogisch medewerker houdt de dialoog in stand door te luisteren en door Mandy de richting van het gesprek te laten bepalen. Als er andere kinderen bij komen staan, betreft hij hen bij het gesprek.

In gesprek met kinderen is goed luisteren en doorvragen belangrijk. Luisteren betekent dat de pedagogisch medewerker het kind verbaal of non-verbaal aanmoedigt om door te praten en af en toe samenvat wat het kind zegt. Zo weet het kind dat de pedagogisch medewerker echt luistert. Pedagogisch medewerkers stellen open en niet-suggestieve vragen aan kinderen. Een open vraag nodigt uit tot een inhoudelijk antwoord en laat het kind vrij in wat hij wil zeggen en waarover hij wil praten. Een pedagogisch medewerker zal eerder zeggen: 'Ik zie dat je er niet zo vrolijk uitziet vandaag, klopt dat?' dan 'Je ziet er niet zo vrolijk uit, je hebt zeker niet goed geslapen.'

Actief luisteren helpt om een kind vrij te laten vertellen en zijn belevenissen te laten verwoorden. De pedagogisch medewerker richt zich niet alleen op de feiten, maar ook op de gevoelens van het kind. Zijn emoties worden geaccepteerd en benoemd, ook als ze heftig zijn. En als een kind te ver gaat, dan geeft de

PRAKTIJK

Luuk is boos

Luuk (5 jaar) heeft op school tranen in zijn ogen van boosheid omdat hij naar de buitenschoolse opvang moet. Hij verzet zich tegen de pedagogisch medewerker die hem komt ophalen en roept: 'Ik wil niet, ik wil naar mama.' De pedagogisch medewerker zegt: 'Ik zie dat je heel boos bent omdat ik er ben en mama niet. Je wist helemaal niet dat je vandaag naar de buitenschoolse opvang zou gaan, geloof ik. Je dacht dat je naar huis ging en nu kan dat niet. Ik snap best dat je daar boos van wordt.' Door deze reactie voelt Luuk zich geaccepteerd en begrepen. Hij mag boos zijn en de pedagogisch medewerker begrijpt ook waarom hij boos is. Zijn boosheid wordt niet gebagatelliseerd. Juist daardoor kost het hem minder moeite om de pedagogisch medewerker een hand te geven en toch maar mee te gaan.

pedagogisch medewerker aan welk gedrag zij liever heeft en waarom.

Soms gaat het gesprek over kleine gebeurtenissen: de meester die ziek was, een nieuw konijn of een verhaal over het sinterklaasfeest. Maar er is ook tijd en aandacht voor emotionele of ernstige gebeurtenissen en levensvragen. In de buitenschoolse opvang is er niet altijd gelegenheid om ongestoord te praten. Weglopen midden in een gesprek om de telefoon aan te nemen, kan nodig zijn. De pedagogisch medewerker zorgt ervoor dat zij daarna terugkomt bij het kind.

En heel belangrijk: pedagogisch medewerkers letten erop dat ze hun aandacht verdelen over alle kinderen uit de groep. Niet ieder kind komt uit zichzelf naar hen toe om iets te vertellen. Sommige kinderen moeten ze bewust even opzoeken. Ze gaan iedere dag weer na of ze voor alle kinderen in de groep als individu aandacht hebben gehad.

Op deze manier bieden de pedagogisch medewerkers emotionele ondersteuning aan de kinderen in hun groep. Doel ervan is dat alle kinderen zich welkom, veilig, beschermd en gekend voelen op de buitenschoolse opvang.

KENNIS

Communicatie volgens Gordon

- › Actief luisteren: laten zien dat je begrijpt wat het kind vertelt en het aanmoedigen om verder te vertellen.
- › Gevoelens van het kind herkennen, benoemen en accepteren.
- › Ik-boodschap bij onacceptabel gedrag: benoem het gedrag, geef het gevolg aan voor jezelf en het gevoel dat het bij je oproept.

Bronnen: Gordon (1970), Henderson (2009).

Autonomie respecteren

Pedagogisch medewerkers geven kinderen de ruimte en vrijheid om hun eigen gang te gaan. Het tegengestelde van respect voor autonomie is 'opdringerig zijn'.

Autonomie respecteren betekent in de houding naar kinderen:

- › op zichzelf mogen zijn;
- › met andere kinderen spelen zonder toezicht;
- › stimuleren om te durven;
- › niet te snel helpen of corrigeren;
- › verantwoordelijkheid geven;
- › als gelijkwaardige partners praten.

Juist in de buitenschoolse opvang moeten kinderen net als thuis ook op zichzelf kunnen zijn of met leeftijdgenoten. De een vindt het prettig om met de pedagogisch medewerker te praten, de ander wil na schooltijd juist even rustig met zijn eigen gedachten zijn. Pedagogisch medewerkers zijn gevoelig voor verschillen tussen kinderen.

In hun spel wensen alle kinderen een zekere mate van autonomie. Dat is ook goed. In het spelen onder elkaar leren kinderen veel van elkaar. Welke gebaren en woorden 'in' zijn, hoe je moet knikkeren, welke verzamelplaatjes

veel waard zijn en de nieuwste hinkelspelletjes. Dat geven kinderen onderling aan elkaar door. Elly Singer heeft dat 'de kindercultuur' genoemd. Hiervoor moet ruimte blijven, ook al zijn de pedagogisch medewerkers niet ver weg. Pedagogisch medewerkers zitten daarom niet bovenop hun lip tijdens het spelen.

Zij stimuleren de kinderen ook om nieuwe dingen uit te proberen en steeds meer te durven. Ze dagen hen uit om zelfstandig te zijn. De pedagogisch medewerkers zijn daarom ook terughoudend in het corrigeren van ideeën van kinderen. En ook met hulp zijn zij voorzichtig. Pas als kinderen niet verder komen en dreigen op te geven, bieden ze een helpende hand. De juiste balans aanhouden tussen beschermen en loslaten is juist bij respect voor autonomie heel belangrijk. Autonomie geeft de kinderen zelfvertrouwen en een gevoel van eigenwaarde.

Autonomie ervaren kinderen ook als zij verantwoordelijkheid krijgen. Eén kind per tafelgroepje mag bijvoorbeeld sap inschenken of het fruit uitdelen. Twee oudere jongens zijn verantwoordelijk voor het opruimen van de buitenspelspullen in de schuur. De oudste meisjes mogen een workshop 'schminken' geven aan de jongste kinderen.

Gesprekken tussen pedagogisch medewerkers en kinderen zijn uitgelezen mogelijkheden om hun een gevoel van autonomie en eigenwaarde te geven. Die gesprekken vinden zowel op initiatief van de pedagogisch medewerkers als op initiatief van de kinderen plaats. Het gaat om een uitwisseling van gedachten, gevoelens en meningen.

Praten en spelen tegelijk gaat vaak veel gemakkelijker dan alleen praten. En dat geldt nog meer voor jongens dan voor meisjes. Het spelen zorgt voor ontspanning. Bovendien hoeven de kinderen dan niet stil te zitten; iets waar jongens vaak wat meer moeite mee hebben dan meisjes. Meisjes zijn bovendien vaker 'talig' ingesteld en praten daardoor gemakkelijker dan jongens. Dat geldt overigens zeker niet voor alle jongens en alle meisjes. Maar over het algemeen gaat praten tijdens het afwassen, kleien of poolen gemakkelijker dan als je er echt speciaal voor gaat zitten. De jongste kinderen van 4 en 5 jaar verwerken hun belevenissen vaak helemaal in hun spel. Ze gebruiken poppetjes of hun tekening om te vertellen. 'Marrie deed zo: boem, boem en toen viel ze zo, au, au!'

Zeker in een situatie als in de buitenschoolse opvang, waarin vaak storingen optreden, is het belangrijk om een gesprek duidelijk af te sluiten. De pedagogisch medewerker zegt bijvoorbeeld: 'Ik vind het fijn dat ik nu begrijp wat er gebeurd is. Dank je wel dat je het me hebt uitgelegd. Ga maar lekker spelen, dan ga ik het fruit schillen.' Zo weet het kind dat het gesprek is afgelopen en dat er niets meer van hem wordt verwacht; hij kan met een nieuwe activiteit starten.

KENNIS

Gesprekstechnieken volgens Martine Delfos

- › Vul gevoelens van kinderen niet in.
- › Stel open vragen aan de kinderen.
- › Stel geen suggestieve vragen.
- › Laat merken dat je hun mening op prijs stelt.
- › Vraag niet naar 'wanneer', maar naar 'waar'.
- › Combineer zo nodig praten en spelen.
- › Sluit het gesprek goed af.

Bron: Delfos (2000).

Leiding geven en structuur bieden

Sturing is net zo belangrijk als autonomie respecteren. De pedagogisch medewerkers wisselen beide soorten interactie af, al naar gelang de situatie. Ze geven leiding op een manier die bijdraagt aan een vlot verloop van het programma met soepele overgangen van het ene naar het andere onderdeel. Zij houden overzicht over de groep en het dagprogramma. Ze leggen uit wat de kinderen kunnen gaan doen en geven de kinderen instructies, aandachtspunten of spelregels zodat de kinderen weten waar ze aan toe zijn. Bij het uitvoeren van een groepsactiviteit is de sturende rol van de pedagogisch medewerker onmisbaar. Het bevordert het goede verloop van de dag en draagt bij aan het gevoel van veiligheid van de kinderen.

In de buitenschoolse opvang is een groot aantal kinderen bijeen in een ongestructureerde situatie. Dat is heel anders dan in een klas of in een judoclub, waar de kinderen een specifieke opdracht hebben. Hoe geeft de pedagogisch medewerker juist in zo'n situatie leiding en structuur? Door:

- › opvoedingsstijlen;
- › grenzen aangeven;
- › ik-boodschap;
- › humor.

Opvoedingsstijlen

Er zijn vier opvoedingsstijlen te onderscheiden:

- › autoritair;
- › democratisch;
- › toegevend;
- › afzijdig.

Een autoritaire opvoeder geeft regels en verboden zonder verdere inhoudelijke uitleg. 'Waarom moet ik buiten spelen?', vraagt het kind. 'Omdat ik het zeg.' Kinderen reageren met volgzzaam of juist tegendraads gedrag op een autoritaire opvoeding. Een autoritaire benadering is niet altijd slecht. Soms is er geen tijd om een verbod uit te leggen. Als een kind zonder toestemming de weg wil oversteken, bijvoorbeeld. Soms is een verbod al eerder uitgelegd of vastgelegd in een regel. Dan is een korte aanwijzing als: 'Je mag geen snoepjes pakken' genoeg.

Een democratische opvoeder (ook wel autoritatieve opvoeder genoemd) geeft ook verboden en regels, maar

met uitleg en ruimte voor onderhandeling. 'Waarom moet ik buiten spelen?' 'Buiten spelen is goed voor je als je de hele dag binnen bent geweest op school. Dan kun je even lekker rennen. Wat vind je leuk om te doen buiten?' Met democratisch opvoeden geef je het kind de mogelijkheid om te reageren binnen de gestelde grenzen. Een toegevend opvoedingsstijl kenmerkt zich door het ontbreken van verboden en regels. De opvoeder laat het kind zijn eigen beslissingen nemen en hoopt dat hij daar het meeste van leert. 'Waarom moet ik buiten spelen?' 'Wat wil je zelf?' Kinderen kunnen hierdoor onzeker worden, hoewel ze ook op eigen benen leren staan. Bij een afzijdige opvoedingsstijl houdt de opvoeder zich op een afstand. Het kind krijgt geen aanwijzing over zijn gedrag. 'Waarom moet dat?' Geen antwoord. Kinderen worden dan gedwongen om zelf na te denken en een eigen koers te varen. Als hun opvoeders altijd zo zouden reageren, staan kinderen er eigenlijk alleen voor in het leven. Alle kinderen hebben begrenzing en goede raad nodig, ook als ze al wat ouder zijn. Een beetje afzijdigheid in de opvoeding kan echter positief uitpakken. De pedagogisch medewerker wisselt de vier opvoedingsstijlen af, waarbij de nadruk ligt op de democratische stijl. Maar het is niet altijd nodig om uitleg en ruimte te geven. De vier opvoedingsstijlen hebben ieder hun nut.

Verbieden met uitleg en ruimte voor eigen inbreng, is de norm in de opvoeding. Maar dat is ook wel eens vermoeiend, zowel voor het kind als voor de volwassene. Een kind af en toe zijn eigen gang laten gaan, ook al doet hij iets niet goed, helpt hem om zelf verantwoordelijkheid voor zijn gedrag te nemen. Christine Brinkgreve noemt dit 'heilzame verwaarlozing' (*good enough mothering*).

Grenzen aangeven

Grenzen stellen hoort onlosmakelijk bij het werk in de buitenschoolse opvang. Het gaat om geboden (regels en afspraken) en verboden (grenzen). Afspraken maken en grenzen stellen is noodzakelijk in situaties dat kinderen zelf onvoldoende kennis of controle hebben om hun gedrag naar eigen inzicht te bepalen. 'Je mag niet alleen naar buiten, je bent nog te klein.' Of: 'We gaan altijd een kwartier met z'n allen naar buiten en daarna mag je kiezen of je binnen wilt spelen of buiten wilt blijven.' Geboden en verboden gaan altijd over gedrag en niet over eigenschappen of emoties van kinderen. Dus niet: 'Niet meer boos zijn!' maar wel: 'Niet meer schelden!' Het formuleren van heldere gedragsregels is een kunst op zich. Benoemen van het gewenste gedrag werkt beter dan het benoemen van het ongewenste gedrag. Kinderen weten dan wat ze moeten doen. Dus liever: 'We luisteren naar elkaar' dan 'We schreeuwen niet door elkaar heen.'

Zonder alle jongens en meisjes over één kam te willen scheren, is de ervaring dat jongens vaker heldere gedragsregels en korte aanwijzingen nodig hebben dan meisjes. Jongens verleggen hun aandacht sneller bij een grote hoeveelheid woorden en zijn ook minder geneigd om uitleg te vragen over de regels. Meisjes luisteren meer naar verbale aanwijzingen; bij jongens werkt het beter om voor te doen wat wel en niet mag. Dat wil niet zeggen dat er ook andere grenzen moeten zijn voor jongens dan voor meisjes. De jongens te veel inperken belemmert juist hun wijze van leren; zij willen graag 'doen' en experimenteren. Jongens durven, meer dan meisjes, door schade en schande te leren. Tegen het advies van de pedagogisch medewerker in willen ze zelf ervaren of ze iets werkelijk niet kunnen. Meisjes nemen dat zonder experimenteren al aan van de pedagogisch medewerker. Sommige meisjes zouden misschien juist aangemoedigd moeten worden om meer te experimenteren.

Hoe ouder de kinderen, hoe meer zij zonder opgelegde grenzen kunnen functioneren. Zij hebben intussen hun eigen innerlijke controle opgebouwd en het overzicht ontwikkeld om gevaren te vermijden. Toch dreigt hier een valkuil. Volwassenen hebben de neiging om de controlemogelijkheden van kinderen van 10 jaar en ouder te overschatten. Ze gedragen zich vaak al zo volwassen en beginnen er ook volwassen uit te zien. Dit geldt zeker voor meisjes, die vaak wat eerder in de puberteit raken dan jongens. Onterecht krijgen kinderen vanaf die leeftijd ineens veel minder grenzen opgelegd. Die grenzen zijn juist des te meer nodig in de puberteit. Uit onderzoek blijkt dat kinderen van 10 jaar en ouder juist minder controle hebben over hun eigen impulsen dan daarvoor. Ze kunnen hun impulsgedrag minder goed controleren, al weten ze 'met hun verstand' wel wat goed en fout is.

Naarmate de kinderen ouder worden, krijgen groepsge-drag en de mening van vrienden een grotere invloed op het zich houden aan grenzen. Afspraken en regels delven dan vaak het onderspit. In hun hart zijn kinderen van 10 jaar en ouder daarom vaak nog blij met begrenzing door een volwassene.

Opvoeders onderschatten hun eigen invloed op pubers. Kinderen in de bovenbouwleeftijd vinden het heel belangrijk wat hun opvoeders van hen vinden en nemen goed in zich op wat zij zeggen. Zelfs al doen ze uiterlijk onverschillig of tegendraads, ze zijn ook uiterst gevoelig voor complimenten van volwassenen.

Ik-boodschap

De ik-boodschap van Gordon is een belangrijke communicatievaardigheid bij het bespreken van ongewenst gedrag van een kind. 'Melvin, ik zie dat je alle jassen van de kapstok hebt gegoooid en daardoor kunnen wij er op trappen en ze vies of kapot maken. Ik vind het fijn, als alle jassen op de kapstok hangen en ik denk dat alle kinderen dat ook fijn vinden. Wil je ze weer even ophangen?' De ik-boodschap is veel minder verstorend voor de relatie dan de vaak gebruikte jij-boodschap: 'Je mag die jassen niet op de grond gooien. Je bent stout.'

In de communicatie over ongewenst gedrag maken pedagogisch medewerkers onderscheid tussen het kind en zijn gedrag. Het kind krijgt een opmerking over wat hij doet en niet over zichzelf. Met de ik-boodschap beschuldigt de pedagogisch medewerker het kind niet, waardoor hij minder snel in de weerstand schiet. Bovendien leert een

PRAKTIJK

Leidinggeven met humor

De kinderen gaan met z'n allen naar het sportveld naast het gebouw. De pedagogisch medewerker legt uit wat er gaat gebeuren: 'We gaan een balspel doen. Ik leg buiten uit hoe het gaat. Eerst gaan de kinderen hun sportkleding aandoen. Wie klaar is, wacht bij de deur. Pas als iedereen zijn sportkleding aan heeft, gaan we naar buiten. Maria en Fatima nemen de sporttas met de ballen mee. Kom op, we gaan ons omkleden.'

De grote kinderen zijn in een mum van tijd klaar en staan bij de deur, maar de kleintjes worstelen nog met hun T-shirts en veters. Door het wachten ontstaat een hoop rumoer en gestoei bij de deur. De pedagogisch medewerker gaat naar de grote kinderen toe en zegt: 'Nu staan jullie hier te keten, het is toch een vaste afspraak dat jullie de kleintjes even helpen!' De kinderen komen niet in beweging om te helpen. 'Nou dan is nu je kans om alvast een kampioen te worden zonder dat je de bal hebt aangeraakt. Ik zoek twee kampioen-veterstrickers: wie wil het proberen?' Veel kinderen steken hun vinger op om de vetertjes te strikken. En daarna vertrekken alle kinderen en de pedagogisch medewerker in een goed humeur naar buiten.

kind meer van een ik-boodschap. Hij hoort wat het gevoel van zijn gedrag is en krijgt inzicht in de gevoelens die dat bij anderen oproept.

Humor

Het gebruik van humor helpt heel goed bij leidinggeven aan een groep kinderen. Het werkt bevrijdend en ontspannend, zowel voor de kinderen als voor de pedagogisch medewerker zelf. Een grapje helpt de spanning te doorbreken die een strenge opmerking heeft veroorzaakt en leidt tot een bevrijdende lach bij zowel pedagogisch medewerkers als de kinderen.

Informatie en uitleg geven

De onderwerpen waarvoor kinderen uitleg of informatie nodig hebben, zijn op deze leeftijd onbepaald groot. Kinderen willen alles weten en begrijpen. 'Waarom wordt het 's nachts donker?' 'Waarom mag je niet liegen?' Ze hebben feitelijke vragen en morele vragen. De buitenschoolse opvang biedt een uitgelezen mogelijkheid om met kinderen van gedachten te wisselen. De pedagogisch medewerker grijpt elk onderwerp aan om er een gesprek over te beginnen. Het betekent niet dat zij ook alles moet weten. De pedagogisch medewerker kan een antwoord ook aan de andere kinderen vragen of samen met de kinderen gaan zoeken op internet of in een boek. Bij morele vragen gaat het meer om het gesprek. Iedereen geeft zijn mening en luistert naar de mening en ervaringen van de anderen. De pedagogisch medewerkers doen daarin gewoon mee, maar zorgen ook voor de gespreksleiding, zodat iedereen aan de beurt kan komen.

De kunst is om het gesprek op gang te houden totdat de belangstelling is verflauwd of het onderwerp is uitgekauwd. Pedagogisch medewerkers vinden het leuk om met de kinderen over van alles te praten. Het raakt de kern van hun vak, en juist na schooltijd in de vrije tijd is daarvoor de ruimte. Duidelijke uitleg geven is een kunst die vaak door oefening geleerd wordt. Zeker bij het uitleggen van groepsactiviteiten komen daar heel wat didactische vaardigheden bij kijken, zoals de aandacht van alle kinderen trekken, de instructie in korte punten opknippen en kinderen laten herhalen wat ze moeten doen.

Didactische vaardigheden

Voor een goed geleid activiteitenaanbod heeft de pedagogisch medewerker didactische vaardigheden nodig

PRAKTIJK

Uitleg geven

Pedagogisch medewerker Jantien gaat in het midden van de ruimte staan en wacht totdat de meeste kinderen naar haar kijken. Dan neemt ze het woord. Ze vertelt: 'Onze groep heeft een klein budget gekregen voor nieuw speelgoed. We kunnen het kapotte speelgoed vervangen. Maar wat is er kapot? Kunnen jullie me helpen om dat na te gaan? Ik maak zo dadelijk vier groepjes. Ik wijs aan welke kast de groepjes gaan inspecteren. Ieder groepje krijgt een kast. Over 10 minuten luid ik deze bel. Dan komen we weer allemaal bij elkaar en dan vertellen jullie of je iets kapots hebt gezien. En daarna bekijken we met z'n allen of we daarvoor iets nieuws willen kopen.' Jantien deelt de groepjes in en de kinderen willen al wegstormen. Maar eerst vraagt Jantien: 'Mounir, wat gaat jouw groepje doen?' En na het antwoord van Mounir, vraagt ze aan een ander kind: 'En hoe weet je of het tijd is om weer allemaal bij elkaar te komen?' Pas als ze heeft nagegaan of de kinderen de uitleg begrepen hebben, gaan ze dit leuke klusje uitvoeren.

zoals: bondige en heldere instructies geven, de aandacht van de groep vasthouden, orde bewaren en de structuur van de activiteit vasthouden. Dat is hard werken. Het zijn vaardigheden die ook kinderwerkers, clubleiders of leerkrachten op de basisschool nodig hebben om hun werk goed te doen. Tegelijkertijd is het een vrijetijdsituatie en zijn de pedagogisch medewerkers op andere momenten weer voornamelijk individueel en in klein groepsverband met kinderen bezig. Werken in de buitenschoolse opvang vergt een voortdurend omschakelen in stijl van communiceren en leidinggeven. Een activiteit wordt meestal aangekondigd tijdens een groepsmoment, bijvoorbeeld het samen eten en drinken. Zo zijn pedagogisch medewerkers verzekerd van de aandacht van alle kinderen. De pedagogisch medewerker geeft aan wat de bedoeling is, waar de activiteit plaatsvindt en hoe de groep wordt ingedeeld, eventueel gevolgd door enkele spelregels. Een voorbeeld geven helpt om het duidelijk te maken. Ook

kan de pedagogisch medewerker aan een van de kinderen vragen om even te herhalen wat er nu gaat gebeuren en dat verhaal zo nodig aan te vullen. Een instructie mag niet te lang duren, anders luisteren de kinderen niet meer. De pedagogisch medewerker zorgt ervoor dat de materialen al klaarliggen en geeft de kinderen zo nodig taken in het klaarzetten ervan. Lang wachten tot de start van de activiteit wordt vermeden om onrust en verlies van motivatie bij de kinderen te voorkomen. Ook tijdens de activiteit spelen de pedagogisch medewerkers een actieve rol. Ze houden de kinderen bij de taak en helpen verstoringen op te lossen. Anders verzandt de activiteit al snel. Ook het einde van een activiteit wordt duidelijk gemarkeerd, bijvoorbeeld door de materialen op te ruimen. Ook hierbij kunnen de kinderen helpen.

Interacties in de groep begeleiden

De kinderen in de groep hebben niet altijd vanzelfsprekend contact met elkaar. Hun leeftijden verschillen en ze zitten lang niet altijd in dezelfde klas op school. Soms komen ze van verschillende scholen. De pedagogisch medewerker brengt kinderen met elkaar in contact, laat de kinderen samen activiteiten uitvoeren en betreft

kinderen bij elkaar. Zo krijgen ze de kans om te oefenen met sociale vaardigheden. Pedagogisch medewerkers leren de kinderen ook allerlei positief sociaal gedrag: naar elkaar luisteren, samen delen, samen spelen, samenwerken aan een taak, elkaar helpen, de leiding nemen, voor zichzelf opkomen of juist voor een ander kind, samen beslissen en samen een gesprek voeren. Negatieve interacties tussen de kinderen – schelden, slaan, uitsluiten of de baas spelen – worden bijgestuurd. De pedagogisch medewerker bemiddelt waar nodig zodat de kinderen weer ‘met elkaar verder kunnen’.

Sommige kinderen hebben weinig ondersteuning nodig in de contacten met elkaar. Ze vinden gemakkelijk hun draai in de groep. De pedagogisch medewerkers hebben vooral aandacht voor kinderen die zichzelf isoleren of uitgesloten worden door de andere kinderen. Zij helpen hen om toch positieve contacten te maken. Kinderen die nieuw zijn in de groep krijgen ook extra ondersteuning. De pedagogisch medewerker koppelt hen bewust aan andere kinderen.

Conflicten

In alle groepen komen van tijd tot tijd conflicten en ruzies voor. Meestal gaat het over ‘de baas spelen’: wie

KENNIS

De vreedzame groep

Eduniek heeft een programma ontwikkeld om het sociale en emotionele klimaat in de schoolklas te verbeteren. Dit programma heet 'De vreedzame school'. Dit programma is ontwikkeld voor basisscholen maar kan heel goed door de buitenschoolse opvang gebruikt worden om een positieve of vreedzame groep te creëren. De ervaringen met dit programma zijn positief. Conflictoplossing is een van de uitgangspunten bij dit programma. Het gaat er niet om het aantal conflicten te verminderen, maar om een betere oplossing ervan. Kinderen leren dat ze een ruzie kunnen oplossen door te praten. Om dit te bereiken worden onder andere 'mediatoren' gebruikt. Mediators zijn de oudste kinderen (9 jaar en ouder) die een training krijgen om tussen kinderen te bemiddelen. Zij kunnen zich hier zelf voor opgeven. De mediators leren een driestapenplan. Eerst proberen ze de kinderen zelf hun conflict op te laten lossen. Lukt dit niet dan helpt de mediator de betrokken kinderen. Helpt dit ook niet, dan wordt de leerkracht erbij gehaald. Alle kinderen weten wie er mediator is, zodat ze zijn of haar hulp kunnen inroepen.

Kinderen leren nog veel meer in het programma van de vreedzame school, bijvoorbeeld dat ze andere kinderen 'opstekers' kunnen geven. Dat zijn complimentjes voor een ander kind, zoals: 'Ik vind dat jij zo'n leuk T-shirt aanhebt' of 'Jij kunt heel hard rennen zeg'. De pedagogisch medewerkers oefenen daarmee met de kinderen, bijvoorbeeld als ze aan tafel zitten. Ze leren ook om met elkaar te overleggen, respect te hebben voor elkaar en zorgzaam voor elkaar te zijn. Meer informatie: www.devreedzameschool.nl; www.eduniek.nl en www.mutant.nl.

Bronnen: Schreuder, Valkestijn & Mewissen (2010),
Van Keulen & Schepers (2008).

De meeste conflicten spelen zich af tussen twee kinderen. Maar die krijgen in een groep al snel medestanders. Voordat je het weet is de hele groep erbij betrokken. Conflicten tussen kinderen hoeven niet altijd te escaleren. In veel gevallen lossen de kinderen het zelf op en zijn ze even later weer gewoon aan het spelen. Maar soms kunnen conflicten de kinderen heel erg emotioneren. In dat geval is het belangrijk om de oorzaak boven tafel te krijgen.

Bij een conflict laat de pedagogisch medewerker de kinderen altijd eerst stoom afblazen. Alle betrokkenen mogen vertellen wat er aan de hand is. De pedagogisch medewerker checkt of zij het goed begrijpt. Alleen al het vertellen wat er gebeurde in aanwezigheid van de pedagogisch medewerker kan de kinderen tot rust brengen. In de rol van objectieve bemiddelaar kiest de pedagogisch medewerker geen partij, maar stelt een compromis voor. In de rol van procesbegeleider zorgt zij ervoor dat de kinderen in haar aanwezigheid zelf een oplossing vinden waarmee ze tevreden zijn.

En soms neemt de pedagogisch medewerker zelf het heft in handen en geeft aanwijzingen voor de oplossing. Dat kan bijvoorbeeld zijn om ieder in een andere ruimte te gaan spelen. De leiding nemen gebeurt meestal omdat (een van) de betrokken kinderen te sterk geëmotioneerd (is) zijn en niet meer in staat om een compromis te bedenken of te accepteren.

Meer over het begeleiden van interacties staat in hoofdstuk 12 'Organisatie van de groep'.

KENNIS

Rollen die de pedagogisch medewerker bij een conflict kan aannemen

- › Objectieve bemiddelaar.
- › Procesbegeleider.
- › Leider.

Bron: Gielis, Konig & Lap (1996).

bepaalt wat er gaat gebeuren en is de ander het daarmee eens? Ook het niet mogen meespelen, leidt regelmatig tot conflicten. Voordringen is ook vaak een bron van conflict, net als onenigheid over speelgoed. Soms komt het tot schelden, huilen of slaande ruzie.

Stimuleren van de ontwikkeling

De pedagogisch medewerker biedt activiteiten en materialen aan die kinderen op het brede terrein van hun ontwikkeling stimuleren. Er zijn tal van gebieden waarop

PRAKTIJK

Techniek kun je leren

Karen zit met een groepje oudste kinderen aan tafel te praten over een probleem met hun chill-ruimte. De jongere kinderen komen namelijk vaak onverwacht binnen. Afspraken daarover werken niet, vooral omdat er steeds nieuwe jonge kinderen komen. Brandon stelt voor een waarschuwingssysteem te maken. De andere kinderen vinden dit een goed idee. Karen vraagt aan welke eisen zo'n waarschuwingssysteem moet voldoen. Bas: 'Ze moeten een plens water over hun hoofd krijgen.' Lieke: 'Nee, schrikdraad zoals bij het weiland.' Mohamed: 'Nee joh dat is zielig voor die kleuters.' Karen stelt dat het wel veilig moet zijn. Het idee van schrikdraad valt dus af. Karen vraagt of iemand weet of je zelf een waarschuwingssysteem kunt maken. Lieke vertelt dat ze bij Technika10 een deurmatalarm heeft gemaakt. De andere kinderen vinden dit een goed idee. Lieke zegt dat op internet precies staat hoe je een deurmatalarm maakt en wat je daarvoor nodig hebt. Daarna bespreekt Karen met de kinderen hoe ze aan de benodigde materialen kunnen komen en de taken worden verdeeld. De volgende week gaan ze aan de slag. Karen helpt mee, zo goed als ze kan. Ook maakt ze wat foto's van de activiteit.

Dit voorbeeld is ontleend aan een tekst van Drewes (2010).

kinderen zich in hun vrije tijd kunnen ontwikkelen. In de eerste plaats de motoriek (sporten, dansen en bewegen) en de creatieve activiteiten (tekenen, schilderen, knutselen, toneelspel). Maar ook veel andere terreinen komen aan bod: techniek, taal, natuur en muziek bijvoorbeeld. Ook de wereldoriëntatie en het maatschappelijk leven kunnen in de buitenschoolse opvang aan de orde komen: de omgeving verkennen, een bezoek aan interessante bezienswaardigheden in de omgeving of personen die in de buitenschoolse opvang over hun beroep komen vertellen.

Op het terrein van ontwikkelingsstimulering kan goed worden samengewerkt met de basisscholen van de kinderen. Er kunnen bijvoorbeeld afspraken worden gemaakt op het gebied van de wereldoriëntatie: als de school de techniek van sluisen in de klas behandelt, gaat de buitenschoolse opvang in diezelfde week een bezoek brengen aan een sluis. Evenzo ligt samenwerking met vrijetijdsclubs in de omgeving voor de hand. Dan spreekt de buitenschoolse opvang bijvoorbeeld met de muziekschool af om bij hen een oriëntatiecurriculum muziekinstrumenten te geven.

Maar de pedagogisch medewerkers doen dus ook veel zelf op het gebied van de ontwikkelingsstimulering. De interactievaardigheden die daarbij nodig zijn, liggen vooral op het gebied van informatie en uitleg geven.

Balans tussen keuzevrijheid en stimuleren

Het is belangrijk om de kinderen keuzevrijheid te geven in wat zij willen doen. Maar tegelijkertijd ook om kinderen te stimuleren zichzelf te ontwikkelen. De balans hiertussen ligt per kind verschillend. De pedagogisch medewerker zal kinderen uitdagen tot activiteiten die goed zijn voor hun ontwikkeling en dat geldt zeker voor de kinderen die uit zichzelf niet geneigd zijn om nieuwe dingen uit te proberen. Kinderen die nooit mee willen doen met bewegingsspelletjes worden daartoe uitgenodigd. Kinderen die het eigenlijk eng vinden om te klimmen, krijgen wat extra steun tijdens die activiteit. Meer over het aanbieden van georganiseerde activiteiten staat in hoofdstuk 15 'Spel- en activiteitenbegeleiding':

Omgaan met lastig gedrag

Elk kind is wel eens lastig. Er zijn maar weinig uitzonderingen op deze regel. Bij lastig gedrag doen de pedagogisch medewerkers vooral een beroep op interactievaardigheden als leiding geven en structuur bieden. Zij stellen grenzen en gebruiken humor. Vaak volgen kinderen de aanwijzingen van de pedagogisch medewerker zonder morren op. Soms zijn de 'gewone' aanwijzingen niet voldoende. Dan kan de pedagogisch medewerker de principes van de leertheorie toepassen: aanleren van positief gedrag en negeren van negatief gedrag.

Positief gedrag bevorderen

Door hun aandacht voor ongewenst gedrag versterken volwassenen onbedoeld het gedrag dat ze een kind juist willen afleren. Kan dat anders? Veel psychologen adviseren om de principes van de leertheorie bewust in te zetten: verschuiving van aandacht naar het positieve gedrag. In het geval van een kind dat veel schreeuwt, betekent het: aan het kind laten zien hoe hij iets op gewone toon kan zeggen of vragen; onmiddellijke positieve aandacht geven aan het kind als hij op gewone toon spreekt; en negeren van het schreeuwen. Dat laatste is natuurlijk een moeilijke opdracht in een groep. Negeren kan wellicht

KENNIS

Principes van de leertheorie van Bandura

Een gedragsverandering kun je als volgt tot stand brengen:

- › tonen/voordoen wat het gewenste gedrag is;
- › positieve aandacht voor gewenst gedrag;
- › geen aandacht voor ongewenst gedrag.

De leertheorie gaat ervan uit dat aandacht de belangrijkste versterker van gedrag is. Aandacht voor positief gedrag versterkt dat gedrag. Aandacht voor negatief gedrag versterkt dat negatieve gedrag, zelfs al is het negatieve aandacht, zoals boosheid of straf.

Toepassen van bovenstaande principes is lang niet altijd gemakkelijk. Het is verleidelijk om positief gedrag als 'gewoon' te zien, zonder daar extra aandacht voor te geven. Het van tijd tot tijd waarderen van dat prettige gedrag is echter heel belangrijk om het in stand te houden. Anders 'dooft dat gedrag uit'. Je verlegt als het ware je aandacht van het moeilijke naar het gewenste gedrag, zodat een kind dat zijn gedrag probeert te veranderen nog steeds evenveel aandacht krijgt.

Bron: Bandura (1977).

niet altijd zo strikt worden toegepast als de eerste twee aanwijzingen uit de leertheorie.

Time-out

Wordt er ook gestraft in de buitenschoolse opvang? Zo min mogelijk. Straf is bijvoorbeeld: alleen op de gang staan, niet meer mee mogen doen, naar binnen worden gestuurd. Straffen of dreigen met straf helpt alleen voor het moment zelf, als middel om het gedrag te laten stoppen. Straf maakt niet dat het kind uit zichzelf begrijpt wat hij dan wel moet doen, en waarom hij zich anders moet gedragen. En door de boosheid die straf bij bijna elk kind oproept, wordt hij ook al niet gemotiveerd om zich een volgende keer van zijn beste kant te laten zien. Daarom wordt straffen vermeden.

Ongeduldige Roos

Roos (7) kan niet op haar beurt wachten in de kring. Iedere keer probeert zij ertussen te komen als een ander kind aan het woord is: 'Nee Roos, nog even wachten, jij mag zo', herhaalt de pedagogisch medewerker wel vijf keer in een kwartier. En de volgende dag gaat het weer zo. De andere kinderen lachen haar een beetje uit: daar heb je Roos weer. Je zou denken dat Roos op den duur eieren voor haar geld kiest. Waarom doet ze dat niet?

De aandacht voor haar gedrag van de pedagogisch medewerker en van de andere kinderen is een versterker voor dat gedrag. Geen aandacht schenken aan het ongewenste gedrag zou veel beter werken.

Hoe moet het nu verder met Roos? De pedagogisch medewerker kan haar even apart nemen en verzekeren dat ze echt aan de beurt komt, maar wel moet wachten tot ze de beurt krijgt. De andere kinderen moeten ook wachten. 'Ik zal je helpen, Roos. Kijk maar naar mij.' Vervolgens geeft de pedagogisch medewerker haar een knipoog, iedere keer dat een ander kind de beurt krijgt en Roos er niet doorheen praat. 'Je doet het goed, Roos!', zegt die knipoog. De pedagogisch medewerker kan ook naar gedragsalternatieven zoeken die minder storend zijn voor de groep. Ze kan Roos vragen om eerst haar vinger op te steken als ze iets wil zeggen. Zo stoort ze niet, maar ze kan toch duidelijk maken dat haar iets op de lippen brandt. Een knikje: 'Ik heb je gezien, ik vergeet je niet', kan dan al helpen.

Maar soms is een gedragspatroon zo storend dat de pedagogisch medewerker het niet kan negeren. Op dat moment kan een time-out helpen: een kind met korte uitleg even in een rustig hoekje plaatsen, bijvoorbeeld op een speciaal stoeltje achter de bank. Aan het kind wordt dit niet als een straf gepresenteerd, maar als een manier om het storende gedrag te laten stoppen. Zo'n time-out mag niet te lang duren: drie minuten is voldoende. Een alternatief is dat de pedagogisch medewerker zich samen met het kind even isoleert van de groep. Zeg tegen het kind dingen zoals: 'Ik kan het niet goed vinden dat jij andere kinderen pijn doet. Daarom ga ik hier met jou zitten tot het over is.' Het is belangrijk om na zo'n time-out het kind altijd zelf terug te halen in de groep of door een kind te laten halen. En om het weer goed te maken, zeker als de pedagogisch medewerker echt boos is geweest. 'Het is over hoor, ik ben niet meer boos.' Zo is het voor een kind duidelijk dat het nare voorval ook echt voorbij en afgesloten is.

Veel kleine ergernissen over het gedrag van kinderen kunnen worden opgelost door het verplaatsen van

aandacht van ongewenst naar gewenst gedrag. Of door samen met het kind te zoeken naar minder storende gedragsalternatieven voor het ongewenste gedrag. Maar het lukt niet altijd om op die manier lastig gedrag van kinderen te verminderen. Soms zitten de oorzaken van lastig gedrag dieper. Dan is overleg met de ouders nodig. Of met het kind zelf: is er soms iets anders aan de hand? Voelt hij zich eigenlijk niet prettig in de groep?

Vaardigheden bij lastig gedrag op een rijtje

De pedagogisch medewerkers hebben de volgende mogelijkheden om positief gedrag van kinderen in de groep te bevorderen:

- › samen met het kind naar de oorzaak zoeken of samen met de ouders;
- › aangeven van gedragsalternatieven voor het lastige gedrag;
- › positieve aandacht voor het gewenste gedrag;
- › negeren van ongewenst gedrag indien mogelijk;
- › time-out bij storend gedrag;
- › weer goed maken na time-out of terechtwijzing.

Tot slot

- › De interactie met kinderen is de basis voor goede buitenschoolse opvang.
 - » Door warme, steunende en open communicatie voelen de kinderen zich veilig genoeg om uitdagingen op te zoeken, zelfstandig te opereren en positieve relaties met anderen aan te gaan.
 - » De pedagogisch medewerkers houden rekening met de mate van autonomie die de kinderen nodig hebben om op zichzelf te zijn en zelf zaken uit te proberen. Daardoor leren kinderen zelf keuzes te maken en hun eigen grenzen stellen.
 - » Kinderen hebben ook de structuur en de grenzen van de pedagogisch medewerkers nodig om hun gedrag en impulsen te leren beheersen. Want ze zijn op een leeftijd om te experimenteren en daarbij te ver te gaan.
- » Door gesprekken met de pedagogisch medewerkers over van alles en nog wat, leren kinderen de wereld om hen heen te begrijpen.
- » Door hulp bij hun onderlinge contacten, oefenen kinderen in de noodzakelijke sociale vaardigheden. Sommige kinderen hebben daarbij weinig steun nodig, anderen juist veel.
- » De pedagogisch medewerkers maken gebruik van de vele mogelijkheden die de vrije tijd biedt voor de brede ontwikkeling van de kinderen, in de eerste plaats op het gebied van sport en creativiteit.
- » Voor kinderen met lastig gedrag letten pedagogisch medewerkers extra op dat ze ook aandacht blijven besteden aan positief gedrag.

